

28.09.2026

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING KOGNITIV MOSLASHUVCHANLIGINI RIVOJLANTIRISH

Xakimova Nafosat Solijon qizi

Namangan Davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

E.mail: nafosathakomovagmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23240289>

Annotatsiya. Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv moslashuvchanligini tuzilishi, tarkibiy qismlari, rivojlanish jarayonlari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar. Kognitiv moslashuvchanlik, pedagogik natija, refleksiv, ijtimoiy kommunikativ.

Аннотация. В данной статье рассматриваются структура, компоненты и процессы развития когнитивной гибкости у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова. Когнитивная гибкость, педагогический результат, рефлексивность, социально-коммуникативный подход.

Annotation. This article discusses the structure, components, and developmental processes of cognitive flexibility of preschool children.

Keywords. Cognitive flexibility, pedagogical outcome, reflexive, social communicative

Kirish. O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim sifatini oshirish, bolalarning intellektual va ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish, ta’lim mazmuniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tatbiq etishga doir tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi O‘RQ–595-son Qonunda bolani har tomonlama kamol toptirish, uning qobiliyatlari va ta’lim olish ehtiyojlarini hisobga olish maktabgacha ta’limning asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ta’lim-tarbiya jarayoniga muqobil dasturlar, ilg‘or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish vazifalari nazarda tutilgan. “Kognitiv” atamasi bilish, idrok etish, axborotni qayta ishlash va undan foydalanishga daxldor psixik jarayonlarni anglatadi. “Moslashuvchanlik” esa obyekt yoki tizimning tashqi va ichki shartlar o‘zgarishiga muvofiq o‘z holati, tuzilishi yoxud harakat usulini qayta tashkil eta olish xususiyatini bildiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning dunyoni bilishga bo‘lgan qiziqishi juda kuchli, ular doimo o‘ylaydi, fikrlaydi, his qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ta’lim olishida, ish faoliyatida va kunlik qarorlar qabul qilishida kognitiv qobiliyatning o‘rni beqiyos. Kognitiv qobiliyatlar faol bilim faoliyatida rivojlanadi va takomillashadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish bolada fikr yuritish, qiziquvchanlik, zukkolik, kuzatuvchanlik, mustaqillik, xotira, diqqat, mantiqiy fikrlashni rivojlantradi. Ushbu ko‘nikmalarni ijodiy faoliyat vositasida rivojlantirish samarali natijalarni beradi. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning ijodiy faoliyatlarida turli yo‘nalishlar mavjud, bularning barchasi bolalarning shaxsiy va aqliy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.. Kognitiv psixologiyada mazkur hodisa ijro funksiyalari tizimi doirasida keng o‘rganiladi. Ijro funksiyalari maqsadni saqlash, diqqatni boshqarish, impulsiv javobni to‘xtatish, axborotni ishchi xotirada qayta ishlash va harakatlarni rejalashtirish imkonini beruvchi yuqori darajadagi regulyativ jarayonlardir. A.Diamond ijro funksiyalarining bazaviy tarkibiga ishchi xotira, tormozlovchi nazorat va kognitiv moslashuvchanlikni kiritadi. Kognitiv moslashuvchanlik dastlabki ikki funktsiya asosida

28.09.2026

murakkablashadi: yangi qoidani faoliyat davomida saqlab turish uchun ishchi xotira, avvalgi, ammo endi samarasiz bo‘lgan harakatni to‘xtatish uchun esa tormozlovchi nazorat zarur. Shu bois moslashuvchanlikni boshqa ijro funksiyalaridan mutlaqo ajratilgan holatda tushuntirish mumkin emas. Ayni paytda ularning vazifalari bir xil emas: ishchi xotira axborotni faol saqlashga, tormozlovchi nazorat ustuvor reaksiyani cheklashga, kognitiv moslashuvchanlik esa faoliyatning mental sxemasini yangilashga xizmat qiladi. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda rivojlantruvchi markazlar faoliyati asosida nutq, kognitiv, komunikativ, kongnitiv-tadqiqot, musiqiy va badiiy jarayonlar rivojlanadi. Bolalarda qobiliyatlarni faoliyat vositasida shakllantrishga oid vazifalarni hal etishda pedagoglar quyidagi masalalarga e’tibor qaratish lozim:

- Bolalarni tabiat, musiqa va ijod dunyosiga jalb etish va bolalarni o‘rgatish
- Mustaqil ravishda bilimlarni egallash, bilimga bo‘lgan qiziqishini rivojlantrishga, yangi bilimlarni olishga bo‘lgan ehtiyoj, o‘rganish va rag‘batlantrish, shu bilan birga bolaning subeykt bo‘lishiga yo‘l ochib berish
- bolalar bilan birga uyushgan tadbirlar tashkil etish
- qiyinchiliklar yuzaga kelganda, bolaga beg‘araz va o‘z vaqtida o‘g‘zaki va amaliy yordam ko‘rsatish
- bolaning shaxsiy qiziqishlarini rag‘batlantrish

Mahalliy tadqiqotlarda bolaning ijodiy faolligi ko‘pincha tasviriy faoliyat, nutq o‘stirish, o‘yin, sahnalashtirish, qurish-yasash va elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish bilan bog‘liq holda o‘rganilgan. Ushbu yo‘nalishlarda tasavvur, mustaqillik, tashabbuskorlik va original mahsulot yaratish asosiy natija sifatida qayd etiladi. Biroq bolaning bir faoliyat usulidan boshqasiga o‘tishi, o‘zgargan talabga muvofiq konstruksiyani qayta tashkil qilishi hamda xato asosida dastlabki rejasini korreksiyalashi alohida diagnostik ko‘rsatkich sifatida yetarli darajada ochib berilmagan.

Xulosa. Kognitiv moslashuvchanlikning rivojlanishida ijodiy erkinlik bilan pedagogik boshqaruvning o‘zaro nisbati alohida ahamiyatga ega. Bolaga mutlaq erkinlik berish har doim ham yangi strategiyaning yuzaga kelishini ta‘minlamaydi; ayrim hollarda u avval o‘zlashtirgan va oson bajariladigan usulni muntazam takrorlashi mumkin

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta‘lim tashkilotlari uchun “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi Grosheva I.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Yevstafyeva L.G., Maxmudova D.T., Nabixanova Sh.B., Pak S.V., Nazarova V.A., Isxakova M.R., Abdunazarova N.F
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2019.13- maydagi 391- sonli “Maktabgacha ta‘lim tashkilotlari faoliyati yanada takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori www.lex.uz
3. Grosheva I.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Yevstafyeva L.G., Maxmudova D.T., Nabixanova Sh.B., Pak S.V., Nazarova V.A., Isxakova M.R., Abdunazarova N.F “Ilk qadam ” davlat o‘quv dasturi
4. Коменский Я. Избранные педагогические сочинения.– М.: Издательство Юрайт, 2019. С. 440.
5. G.K.Vaisova “Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida bolalarning kognitiv faoliyatini rivojlantirish” Maktabgacha talimda kompetensiyaviy yondashuv masalalari: muammo va yechimlari Respublika ilmiy-amaliy anjumani Toshkent

28.09.2026

6. S.D.Ahmedov “Kognitiv ta’lim nazariyasi va rivojlanishi: nodavlat oliy ta’lim misolida” Talim va innovatsion tadqiqotlar jurnali (2023yil 11 son) 346 b
7. D.Mutalova, G.Tojiboyeva, D.Maxmudova “Maktabgacha ta’limda pedagogika” darslik Chirchiq-2022 “History and page”